

RASIZAM DANAS

Različito i nejednakost

Rasizam je kad se jedan narod predstavlja kao manje vredan na osnovu nekih prirodnih razloga, nezavisnih od njegovog delovanja i njegove volje. Rasista, koji sebe identifikuje s univerzalnim vrednostima ili nekom višom kulturom, tu inferiornost doživljava kao pretnju i nastoji da svoje društvo zaštiti od te pretnje merama odstranjivanja. "Naturalizovanje" jedne društvene grupacije, ukazivanje na pretnju kulturi i poziv na mere zaštite, na diskriminaciju ili segregaciju, tri su združene komponente rasizma. Ali, ako je tačno da rasizam ne treba mešati sa svim oblicima negiranja drugog, s nenaklonim predrasudama ili čak diskriminacijom, i da se više ne može govoriti o rasizmu čim nema ni naturalizovanja jedne društvene kategorije ni svesti o tome da ona predstavlja nekakvu pretnju, onda se može postaviti pitanje da li je tako opisani fenomen neka stvarnosna oznaka i da nije veštački stvorena samom definicijom. Ta strepnja je tim više zasnovana što rasizam kombinuje dva principa odbacivanja: nejednakost i različitost. Nejednakost je tesno povezana s biološkom argumentacijom; crnac ili Indijanac, Arapin ili Jevrejin - ali u ovom poslednjem slučaju nešto ređe - procenjuju se kao biloški manje vredni. Upoređivanje mozgova dugo je bilo način kojim su rasistički naučnici pokušavali da podrže svoju tezu. Pitanje različitosti je, naprotiv, kulturološko: govori se kako imigranti islamske tradicije ne mogu da se asimiliraju, dok Španci i Portugalci, koji pripadaju hrišćanskoj civilizaciji, mogu. Pjer-Andre Tagjef¹, u jednom značaj-

¹ Pierre-André Taguieff, *La Force du préjugé. Essai sur le racisme et ses doubles - Snaga predrasude. Esej o rasizmu i njegovim dvojnicima*, Izd. La Découverte, Pariz 1988.

nom radu podržao je tezu da su ta dva principa toliko udaljena, da u stvari imamo dva rasizma. Prvi naturalizuje stranca, posebno onog kolonizovanog, i ukazuje na njegovu inferiornost. Drugi, veoma prisutan u savremenoj misli, posebno u odnosu prema *trećesvetskom* relativizmu koji kritikuje pretenziju zapadne kulture na monopol nad velikom kulturom univerzalnog dometa, jeste rasizam različitosti, to jest odbacivanje drugih kultura u ime odbrane čistote i specifičnosti svake kulture. Nije li odbrana prava Trećeg sveta da drži do arapske, afričke, ili indoameričke kulture, ohrabrila Alena de Benoa (Alain de Benoist) da brani evropsku kulturu koja je, takođe, svesna svoje posebnosti i nepoverljiva u odnosu na univerzalizam čije su nasleđe hteli da joj nametnu? Tagjef dodaje da neuspeh antirasističkih kampanja dolazi otuda što se one obaraju na rasizam zbog nejednakosti, dok su (zapravo) suočene s rasizmom različitosti.

O rasizmu nije moguće razmišljati pre nego što se ukloni hipoteka koja se odnosi na sam predmet izučavanja, jer ako je ovaj udvojen a ne prost, onda je opasno tražiti za njega uopštena objašnjenja koja mogu samo da uvećaju zabunu. Opasnost je utoliko veća što je biološki izraz rasizma, ukazivanje na inferiornost rasa koje nisu bele, danas ređi i slabiji nego krajem 19. i početkom 20. veka. Neki smatraju da se ta silazna linija može objasniti tesnim vezama koje takvi rasizmi imaju s kolonijalnom dominacijom; drugi u tu silaznu liniju veruju iz uopštenijih razloga, na osnovu organicističke misli tako snažne u poslednjem stoleću. Ali, mogu li se različitost i nejednakost razdvojiti? Ja, naprotiv, smatram da se rasizam definiše njihovim uzajamnim dopunjavanjem.

Tema *nejednakosti* je zapravo veoma tesno povezana s kolonijalnom dominacijom, ali, uprkos tvrdnjama svih onih koji nastoje da antiarapski rasizam u današnjoj Francuskoj objasne kolonijalnom istorijom tih zemalja a posebno prisustvom mnogobrojnih kolonizatora u Alžiru, ne treba li priznati da je kolonijalizam podstakao mnogo složenije stavove? Jer, ako je tema inferiornosti u tome snažno prisutna, ako se preziranje "domoroca" i svest o nadmoći "bele rase" šire na sve strane, onda je sve to vezano za svest o kolonizatorskoj ulozi kolonijalne sile i za asimilacionu volju koja je našla izraz u izvesnom otvaranju francuskog ili engleskog naroda prema kolonizovanim. U kolonijalnom periodu Francuska je malo spoznala antiarapski rasizam, dok je o snažnom antijevrejskom rasizmu imala saznanje. Što nimalo ne dokazuje da su kolonizatori imali blagonaklone stavove prema kolonizovanim, već samo da svest o inferiornosti kolonizovanih naroda nije dovoljna da bi iz nje izrastao

rasizam. On se javlja samo kad očekivanja uložena u asimilaciju budu zamenjena strahom od osvajanja ili gubitka identiteta.

Pa ipak, i kada kolonizatorsko društvo nema rasistički stav, zbog činjenice svog dominantnog položaja i svoje volje da po kolonijama širi sopstvene društvene i kulturne modele, u samim kolonizovanim društvima, kolonizatori, koloni i ostali, budući da se nalaze u položaju manjine, osećaju se ugroženi i žele da spreče suparništvo domorodačkih elita. Otuda njihov pritisak da se suzi obrazovanje i rastuća mobilnost kolonizovanih, kao i pojava rasističkih stavova i ponašanja koji se osnažuju što je osećanje ugroženosti jače.

Obmuto, tema *kulturne različitosti*, takođe, nije dovoljna da bi iz nje nastao rasizam. Kulturni pluralizam preti da se izrodi u rasizam samo kada se kulturna različitost shvati kao pretnja, jer su kulturne deobe u prostoru, prirodna segregacija, uništene ujedinjavanjem sveta. Izveštačeno je povezivati rasizam s insistiranjem na kulturnoj različitosti Trećeg sveta. Rasizam se, naprotiv, rađa razaranjem zaštitnih distanci, gubljenjem kulturnog identiteta imigranata – pristiglih u Pariz, Lion, Marselj, najpre iz unutrašnjosti, potom iz susednih zemalja a u skorije vreme i iz udaljenijih zemalja – koji su pre svega sirotinja, frustrirana i violentna bića koja ne poštuju ni društvene zakone ni ustaljene običaje. Krajnja različitost izaziva radoznalost, odbijanje stapanja ili, naprotiv, težnju ka melezanstvu. Sve su to obrasci ponašanja koji se ne mogu identifikovati s rasizmom. Da bi se on javio, potrebno je da postoji osećanje da je onaj viši ugrožen onim nižim, da je kvalitet ugrožen kvantitetom, bogatstvo siromaštvom. Rasizam proizvodi samo povezivanje različitosti i inferiornosti.

Poznato je da društva koja se nazivaju tradicionalnim i, konkretnije, uređena, *statusna* (Staende) društva, koja su nam još tako blizu, nisu rasistička društva iako insistiraju na ulozi krvi, srodstva, i suprotstavljaju, na primer, ratnike germanskog porekla, Franke, seljačkom stanovništvu galoromanskog porekla. Isto tako, nemoć je govoriti o rasizmu povodom nekog kastinskog društva, koje deli društvo hijerarhijski u ime čistote ili nečistote. "Holistička" društva, kako to kaže Luj Dimon (Louis Dumont), objedinjuju društvene i nedruštvene kriterijume hijerarhizovanja. Rasizam, naturalizovanje inferiornosti ili superiornosti društvenih kategorija, može da se javi samo u okviru nekog "aktivnog" društva, to jest društva čija se hijerarhija oslanja na ulogu u društvenoj promeni. Rasizam nastaje upravo kad partikularizmi i kulturne i društvene granice oslabe ili nestanu, kad se sve smeša i kad više niko nije zaštićen svojom različitošću.

Ideja o apsolutnom kulturnom pluralizmu ne može da proizvede rasizam više nego ideja o čisto društvenoj nejednakosti. Klod Levi-Stros², držeći svoje čuveno predavanje u UNESKO-u, izazvao je pometnju među braniocima univerzalnog racionalizma, ali on je izrazio ideje od kojih nije moguće mnogo se udaljiti. Podsetio je, u stvari, da jedna kultura, kao i jedno društvo, uvek čini koherentnu celinu, takvu da su njene unutrašnje razmene intenzivnije od njenih razmena sa spoljnim svetom, celinu čiji se integritet održava određenom kontrolom granica. Univerzalizam se primenjuje na nivou delanja duha na kojem se zasniva svaki ljudski sistem, a ne na nivou sadržine društvene organizacije ili verovanja. Prepoznavanje pluralizma kultura nužno se oslanja na samu stvarnost da se nikako ne može optužiti za rasizam. Ono se samo protivi opasnim pravilima ujedinjene univerzalne kulture, pa samim tim i brani slabe od jakih. Da bi prepoznavanje različitosti postalo opasno, trebalo bi da ponovo bude uvedena ideja o nejednakosti. Trebalo bi da odbačeni narod ujedno bude viđen i kao pretnja, dakle kao sposoban za osvajački upad u savremenost, a istovremeno i kao biološki inferioran. Tema *žute opasnosti* bila je klasičan izraz rasizma. Stavovi koji se nazivaju jednim imenom koje ne bi trebalo da bude prihvaćeno: anti-semiti – jer govoriti o Semitima umesto o jevrejskom narodu već je naturalizovanje rasističkog tipa jedne društvene i istorijske stvarnosti – iste su prirode. U savremenom svetu, rasizam odbacuje Jevreje koji su na putu asimilacije, to jest na putu prodora u to savremeno društvo, pravdajući se samo biološkom argumentacijom. Zbog toga što je naše savremeno društvo jedno delatno društvo – *achievement* – ono ima potrebu da neuspeh i odstranjivanje objašnjava ne društvenim i kulturološkim, već biološkim razlozima. Rasizam se usmerava ne samo na one koji se kulturno najviše razlikuju od većine već, suprotno, na one koji najdublje prodiru u jedno društvo i u jednu kulturu. Kralj Maroka se savim logično borio protiv društvene integracije marokanskih imigranata u francusko društvo, smatrajući da će održavanje kulturne i društvene distance ograničiti konflikt, dok su Alžirci, u mnogo dubljoj i mnogo starijoj interakciji s francuskim društvom, bili predmet žestokog odbacivanja.

Najzad, s rasizmom se ne može poistovećivati ni kad jedno društvo pribegava odbacivanju onih koji ga napadaju u ime kulturnih vrednosti i verskih razlika. Rasizmom se ne može nazvati odbijanje da se na fran-

² Claude Lévi-Strauss, *Race et histoire* - "Rasa i istorija", UNESKO, 1952.

cuskoj teritoriji obrezuju devojke, ili ukidanje verskih i političkih mreža povezanih s terorističkim aktivnostima. Bilo kakav stav da je zauzet u odnosu na takve grupe, on ne naturalizuje društvene i kulturne stvarnosti; naprotiv, on nudi političko tumačenje društvenih i kulturnih različitosti, često pogrešno ili ekscesivno, kao da se u svakom muslimanu mora videti potencijalni terorista.

Tako se nameće jedna od centralnih tema na kojima se izgrađuje analiza rasizma: tema *savremenosti*. Rasizam je *društvena bolest savremenosti*. A ona ne prihvata lako različitost, već je pretvara u nejednakost. Savremenost uništava zanate i esnafe, i zamenjuje ih hijerarhizovanim nadničarem na nivou kvalifikacije i nadnica. Ali ovaj posao nejednake integracije nikada ne uspeva u potpunosti. *Različitost nije u potpunosti pretvorena u nejednakost. Jedan njen deo pretvoren je u odstranjenje* u ime *neasimilativne* prirode nekih kulturnih pojava.

Dok su zemlje, koje su najviše kolonizovale, Velika Britanija i Francuska, imale velike pokrete protiv kolonizovanih naroda, dotle su Sjedinjene Države, zemlja savremenosti *par excellence*, zemlja bez aristokratije, zemlja klasa a ne *statusa*, da se izrazimo kao Veber (Weber), neprekidno nedrile snažne rasističke pokrete, naročito posle razaranja robovskog društva i prisajedinjenja Juga i njegovih plantaža tržišnoj ekonomiji Severa i prihvatanja od strane Sjedinjenih Država zakona "Jim Crow". (Zakon koji je podržavao rasističku politiku prema crncima, prim. prev.) Osobnost savremenog društva jeste u tome što nejednakost i isključivanje nikada nisu potpuno razdvojeni. Ne postoji društvo koje je u celini zahvaćeno nekim progresivnim pokretom, tako da se oni koji mu ne pripadaju nikad u potpunosti ne definišu na osnovu različitosti, već se stalno redefinišu kao neki *drop-out*, sirotinja ili čak besposličari, to jest terminima inferiornosti, pa čak i nižerazrednog društvenoekonomskeg položaja. To vodi pomisli da rasizam povezan sa savremenošću nije apsolutan; on je samo jedna strana predstavljanja ljudi sa dna koji su istovremeno i inferiorni i različiti, istovremeno i siromašni i neasimilativni. Upravo predložena hipoteza može da iznenadi: mnogi spontano misle da savremenost razlaže rasizam zato što slabi partikularizme i pojedince procenjuje više po onome što čine nego po onome što jesu. Ali takvo gledište, kako s pravom ukazuje Tagjef spada u neefikasne u bici protiv rasizma, jer implicira viziju savremenog društva – znači i društava koja se nazivaju tradicionalistička – kao tako udaljenog od stvarnosti da izaziva samo varljiv i lažan konsenzus. Ako je savremeno društvo mesto gde se javlja rasizam, onda je to upra-

vo stoga što je ono razorilo odnose hijerarhije i društvene distance tradicionalnih društava a da pri tome nije obezbedilo integraciju svih u jednu univerzalističku kulturu dovoljno udaljenu od realnosti nacionalnih država.

Dva primera to posebno jasno pokazuju. Najpre, već pomenuti primer Sjedinjenih Država. Razaranje južnjačkog društva i prisajedinjenje njegovih stanovnika tržišnom društvu izazvali su u graničnim gradovima, između Severa i Juga u početku – Vašingtona, Baltimora, Sent Luisa, Kanzas Sitijsa – segregacijske reakcije koje su se završile stvaranjem velikih crnačkih getoa u Čikagu, Njujorku i mnogim velikim gradovima na Severu. Preostali belci na Jugu, koje nisu ugrožavali crnci već trgovci sa Severa, krenuli su u žestoke rasističke akcije. U Južnoj Africi *aparthejd* se razvijao pola veka, od 1940. do 1990, jer su se Afrikanci, pod dominacijom Engleza i neizbežnom navalom sve brojnijih i sve kvalifikovanijih crnaca, štitili od relativnog gubitka nivoa namećući segregaciju crnaca u *townships*, u komune. Teza da će belci biti potopljeni u talasu crnaca dovela je do "*pozitivnog aparthejda*", jednakog američkom principu: jednaki ali odvojeni.

Ali ako je savremeno društvo istovremeno i integrativno i ekskluzivno (u smislu, "koje isključuje", prim. prev.) – što se konstatuje na primeru stranaca, asimiliranih ili odbačenih kao neasimilativni, a isto tako i u slučajevima mentalno obolelih ili hendikepiranih koji su integrisani u sistem medicinske nege i društvenu solidarnost, ali i obeleženi kao različiti, inferiorni ili opasni – od čega onda zavisi da li će jedna društvena kategorija biti definisana i tretirana kao društveno inferiorna ili naprotiv kao kulturno neasimilativna? Može se misliti da je rasizam ekstremni oblik ponašanja jednog društva, onda kad se ono definiše svojim jedinstvom, pa i svojom različitošću u odnosu na strani svet, i kada se niz "društvenih problema", nastalih iz postojanja manjina ili podprivilegovanih, predstavlja kao razlog društvenih sukoba i unutrašnjih rasprava.

Mišel Wiewiorka³ pridao je veliki značaj obrtima društvenih pokreta s kojima je rasizam najčešće povezan. Kad klasni sukob i njegovu socijalističku ideologiju smeni nacionalsocijalizam, ili kad komunističko društvo postane država-partija zasnovana na apsolutnoj vlasti osećajući se ugrožena od stranih sila i njenih unutrašnjih saveznika, raste opsesija za društvenim

³ Michel Wiewiorka, *L'espace du racisme - Prostor rasizma*, izd. Le Seuil, Pariz 1991.

integritetom ili za kulturnom čistotom, što vodi ka de-socijalizaciji navodnog protivnika – manjina i svih onih koji se smatraju devijantnim.

Savremenost i nacija

Ova zapažanja nužno vode ka problemu odnosa između savremenosti i nacije. Ka centralnom problemu, jer rasizam nije upravljen protiv pojedinaca pa čak ni protiv društvenih kategorija, već u prvom redu protiv naroda, što znači društvenih i kulturnih celina definisanih svojim položajem na određenoj teritoriji i u kolektivnoj istoriji. Oni koji imaju sasvim optimistički koncept savremenosti smatraju da je nacija njegov politički izraz. Ernest Gellner⁴, posebno, briljantno je branio ideju da nacija nije realnost koja nastoji da bude priznata u savremenom svetu, već politička realnost koju je stvorila savremenost kao oblik društvene integracije primeren kompleksnim ekonomijama i društvima raznolikijim od onih koja se razvijaju u tribalističkom ili feudalnom okviru. Ali ojačavanje nacije može da protivreči univerzalističkim vrednostima savremenosti. U slučaju Francuske, frapantno je da je nacionalna integracija, kako nas podseća Žerar Noariel⁵, ostvarivana od sredine 19. do sredine 20. veka, i praćena smanjivanjem teritorija, što je dobro analizovao Eugen Veber, kao i razvojem nacionalnih centara administrativnog i ekonomskog odlučivanja, bila praćena uzletom rasističkih pokreta, posebno antisemitizma, ali takođe i ksenofobičnim kampanjama upravljenim u prvom redu protiv italijanskih imigranata.

Ono što skreće našu pažnju na *raslojavanje savremenosti i jačanje nacionalne države*, to sada treba istražiti mnogo preciznije, jer se tu nalazi glavno objašnjenje rasizma.

Prve velike nacionalne države koje su u Zapadnoj Evropi i Severnoj Americi ušle u savremenost, identifikovale su se s tim univerzalnim principima. To je istina i za Veliku Britaniju, koja se identifikovala s parlamentarnom demokratijom i slobodnom trgovinom, za Sjedinjene Države, koje su svoju federalnu republiku osnovale na pravnim principima univerzalnog dometa, a naročito za revolucionarnu Francusku koja je za devizu uzela: "Sloboda, jednakost, bratstvo", učinivši

⁴ Ernest Gellner, *Nations et nationalisme - Narodi i nacionalizam*, izd. Payot, Pariz 1989.

⁵ Gérard Noiriel, *Le creuset français - Francuska topionica*, izd. Le Seuil, Pariz 1986.

naciju glavnim akterom svoje istorije, definišući je voljom za zajednički život kao konkretnom verzijom društvenog ugovora.

Ali ta identifikacija nacije i razuma, ta *republikanska utopija* koja izaziva tolike rasprave, daleko je od stvarnosti. Isto koliko i nadaleko čuven protivstav francuske koncepcije nacije kao volje za kolektivni život i nemačke koncepcije sudbinske zajednice (*Schicksalgemeinschaft*), jer glavni predstavnici francuske koncepcije, Mišle i Renan (Michelet i Renan), kojima bi se mogao pridružiti i general De Gol, shvataju naciju kao telesno i istorijsko biće, dok se Herder (Herder), otac nemačke koncepcije, nalazi u duhu filozofije prosvetiteljstva. Nacije koje se osnivaju u savremenom svetu nisu samo agensi razuma, one su isto tako i istorijska bića, od krvi i mesa, od kulture i sećanja. Ponekad, te nacije jesu zaista agensi savremenosti, ali raslojavanje savremenosti i nacije javlja se brzo, naročito u Nemačkoj, s velikim talasom pesimističkih misli koje trijumfuju s temom propasti Zapada. Savremeni racionalizam kapitalističkog društva uništava tradicionalnu kulturu kao nacionalnu stvarnost. To je smisao Tenisove^o klasične suprotnosti između društva (*Gesellschaft*) i zajednice (*Gemeinschaft*). U svim evropskim zemljama ponetim prvim velikim talasom industrijalizacije, širi se, krajem 19. veka strepnja, odbacivanje univerzalizma, odbrana tradicija i nacionalnog bića. Antisemitizam je bio, i jeste, značajna komponenta tog odbrambenog nacionalizma.

U isto vreme, nacije koje su kasnije stigle do ekonomskog razvoja, umesto da kao Velika Britanija, Francuska ili Sjedinjene Države, identifikuju svoju nacionalnu egzistenciju sa modernošću, stvaranje nacionalnog jedinstva ili odbrane pretvaraju u pokretačku snagu ekonomskog razvoja. Ono što daje nacionalnoj ideji nov smisao, nezavisno od moderniteta jeste, prema tome, i spremnost da se za naciju zahtevaju prava koja proizilaze iz prirodne superiornosti. Ono što objašnjava centralno prisustvo rasizma, u zemljama koje su spoznale takav nacionalistički razvoj, jeste da on služi kao ideologija vojnoj politici izgradnje velike Nemačke, velikog Japana ili Rimskog (italijanskog) carstva. U slučaju Japana, društva koje je dugo bilo zatvoreno u sebe, rasizam je posebno bio agresivan i militaristički, a naročito je poprimio oblik sistematskog kulturnog razaranja osvojene i u nekoliko navrata okupirane Koreje.

^o Ferdinand Toennies, *Communauté et société - Zajednica i društvo*, izd. PUF, Pariz 1944.

U slučaju Nemačke, dva oblika rasizma su se smenjivala: odbrambenom rasizmu, naročito antijevrejskom, čiji su nosioci pre svih bile društvene kategorije vezane za tradiciju, pridružio se ofanzivni rasizam posebno usmeren protiv Slovena i vezan za osvajanje *Lebensraum*-a (životnog prostora, prim. prev.).

Posle Prvog svetskog rata i Versajskog ugovora, odbrambeni nacionalizam pretvorio se u nacionalsocijalistički pokret ukazujući ujedno na kapitalizam, boljševizam i Jevreje kao na međusobno povezane oblike uništavanja nemačke rase i kulture. U istom tom periodu – krajem 19. i početkom 20. veka – pomenu ti odbrambeni nacionalizam i njegov ekstremni oblik, fašizam, razvili su se paralelno u Francuskoj, kako je to pokazao u svojim radovima Zev Sternel⁷ o čijim analizama se može raspravljati, ali koje ukazuju na značaj francuskih izvora fašizma.

Antisemitizam u Zapadnoj Evropi rađa se iz odbrane nacionalne i kulturne zajednice od kosmopolitskih i univerzalističkih snaga povezanih s novcem, čiji su simboličan izraz pa prema tome i *čovek od slame* postali Jevreji uključeni u širok asimilacioni pokret, naročito u Austrougarskom carstvu i u Nemačkoj – dok je u Francuskoj Francuska revolucija zapravo proklamovala jednakost građanskih prava za Jevreje. Tu je on, znači, neke druge prirode nego što je antijudaizam hrišćanske zajednice koji odbacuje one za koje se smatralo da su odgovorni za Hristovu smrt. To je potpuniji rasizam, jer antijudaizam je bio drugačiji rasizam, više kulturni nego biološki, dok je antisemitizam, shvaćen kao odbrana protiv apstraktnog i pretećeg univerzalizma, u prvom redu rasizam po sebi, definisanje sebe po rasi, što povlači, iznenađujući obrt koji antisemitizmu daje posebnu žestinu, a to je redefinisavanje univerzalističkog principa putem antiuniverzalističkih, bioloških i kulturoloških kriterijuma. Jedino taj antisemitizam vodi želji za uništenje protivnika, dok je antijudaizam tražio progon i segregaciju. *Rasizam se u savremenom svetu širi kad se raskine veza između razuma i nacije.*

Ova hipoteza omogućuje takođe da se objasni razvoj antiarapskog rasizma. Ako kolonijalna dominacija ne proizvodi sama po sebi rasizam, jer su prezir i eksploatacija domorodačkog življa tu u sprezi sa idejom o civilizatorskoj misiji kolonizatora, dakle sa identifikacijom dominantne nacije i razloga dominacije,

⁷ Zev Sternhell, *Ni droite ni gauche - Ni desnica ni levica*, izd. Le Seuil, Pariz 1983.

pad kolonijalizma preokreće tu situaciju i pokreće rasizam. Alžirski pokret za nacionalno oslobođenje, koji se vezivao, bar jednim delom, za univerzalističke teme, učinio je da se alžirski Francuzi oseće ugroženi u svojoj egzistenciji i dominaciji. Najpre su počeli da tvrde – tako su govorili socijalisti kao Gi Molet (Guy Mollet) – da je francuska kolonizacija laicistička i savremena i da se bori protiv nazadnog muslimanskog fanatizma. Ali taj govor, delimično preuzet od nacionalističkih vođa posle nezavisnosti, nemoćan je da zaustavi borbu za oslobođenje. I tada nastaje brutalni zaokret, napuštanje teme asimilacije i, u OAS-ovom Alžiru, a zatim i u Francuskoj gde su se našli eks-Francuzi iz Alžira i alžirski imigranti, odbrana francuske zajednice definiše se suštinskim terminima, to jest rasističkim, kojima se odbacuju oni koji se smatraju niži ili oni koji ugrožavaju.

U ovom slučaju, kao i u slučaju antisemitizma, biloško i kulturološko odbacivanje nikako se ne mogu razdvojiti. Potpuni rasizam je definicija sebe i drugog naturalizovanim terminima, ali ove dve faze rasizma nikada u potpunosti ne korespondiraju. Jer, savremenije definisan kulturološkim terminima, naspram primitivnog definisanim biološkim terminima, mada se, takođe, definiše nacionalnim, etničkim i posebno rasističkim i to u odnosu na pretnju koju predstavlja ujedinjavanje sveta novca i ulazak novih znanja u svetski poredak. U toj komplementarnosti i u toj oscilaciji između rasizma, koji traži kulturološku definiciju onog drugog, i rasizma koji podrazumeva kulturološku definiciju, leži dinamika rasizma.

On ne prestaje da se razvija, jer razdvajanje nacije i razuma ne prestaje da se uvećava. Ali taj razvoj može da se odvija u dva različita pravca. Kod onih naroda koji su *pod dominacijom*, prodor modernosti pod stranim uticajem proizvodi efekte masivne društvene dezorganizacije vodi ka odbacivanju drugog, sličnog hrišćanskom antijudaizmu. Razobličava se nevemik, poziva se na sveti rat, odašilju se ubistvene strele protiv onih koji izgledaju nečisti i svetogrdi još više nego stranci ili protivnici. Ova regresija vodi komunitarnom pa čak i verskom rasizmu čije se veliko širenje mora prepoznati, posebno u velikom islamskom svetu koji se oseća odmaknutim od modernosti i često goni na odbranu kulture arapske nacije sve do čisto rasističkih napada protiv "psina" Jevreja ili Zapadnjaka. Izgledalo bi arbitrarno da se rasizam prepoznaje samo u dominirajućim zemljama. On i u zemljama pod dominacijom, ekskolonizovanim, ima neke od ekstremnih oblika. Nedavni Zalivski rat uslovio je izbijanje masovnih manifestacija antijevrejskog rasizma snažnog kao i *apartheid* Afrikanaca, posebno među arapskim

stanovništvom koje Izraelci ne ugrožavaju neposredno, kao što je to slučaj s Palestincima.

Paralelno, u *dominirajućim* nacijama, gde identifikacija sa modemošću donosi veliku asimilativnu sposobnost, naročito u Velikoj Britaniji i Francuskoj i ponajviše u Sjedinjenim Državama, elementi koji se osećaju ugroženi u svom nacionalnom identitetu i svojoj ekonomskoj i društvenoj budućnosti, odbacuju imigrante ne više u ime svoje rase, njihove biološke inferiornosti, već zbog toga što su neasimilativni, a što znači da građani više ne veruju u sopstvenu moć asimilacije definišući sebe određenom istorijom, kulturom, i na kraju rasom, čineći tako neasimilativne sve one koji ne pripadaju staroj sudbinskoj zajednici. U savremenoj Evropi, Nemačka je ta koja najzvaničnije praktikuje tu vrstu odbacivanja: za radnike-imigrante i njihovo potomstvo pristup nemačkom državljanstvu je vrlo težak, gotovo nemoguć, dok je on kvaziautomatski za daleke potomke nemačkih iseljenika koji su pre mnogo vekova emigrirali u istočnu Evropu i koji često i nisu živeli u nemačkoj kulturi i govorili nemačkim jezikom. Teško je ne govoriti i u tom slučaju o rasizmu, čak i kada ovaj poprima neke ublažene oblike i kombinuje odbacivanje nacionalnosti s traganjem za stvarnom ekonomskom integracijom radnika-imigranata.

Najzad, mogao bi se definisati i treći tip rasizma, onaj u *intermedijarnim* zemljama, kakve su većina zemalja Latinske Amerike. Većina stanovništva učestvuje u zapadnom modelu – najčešće u veoma zavisnom odnosu; ali se većina često okreće protiv Indijanaca ili crnaca koji im se čine kao smetnja modernizaciji, što proizvodi rasizam kao ideološki izraz onoga što je Gonzales Kazanova⁸ nazvao internom kolonizacijom. Indijanci iz Meksika, Centralne Amerike i andskih zemalja – računajući i Čile – smatrani su nižim bićima odgovornim za zaostalost svoje zemlje, površno kolonizovane. Još je ekstremniji slučaj rasističkih pritisaka koje vrše vlade Dominikanske Republike na imigrante ili sezonske radnike sa Haitija, što je više puta dovelo do masovnih ubijanja.

Republikanska utopija, ideja da je nacija agens razuma i progressa, postala je smešna u Evropi gde su nacije, u 20. veku, dobile najekstremnije oblike. Ona nema smisla u zemljama koje su morale da potvrđuju i iznuđuju priznanje svog nacionalnog postojanja braneći se od prodora modernizacije u službi stranih političkih i ekonomskih interesa; ona je opterećena dominator-

⁸ Pablo Gonzales Cazanova, *La démocratie au Mexique - Demokracija u Meksiku*, izd. Anthropos, Pariz 1969.

skom ideologijom čak i u slučaju Sjedinjenih Država, koje su nedavno ponovo otvorile svoje granice imigrantskim nacijama, ali koje, u ime poštovanja zajednica, praktikuju segregaciju na širokoj skali.

Gotovo se dolazi u iskušenje da se rasizam posmatra kao opšti i dominantan, toliko je identifikacija nacije i razuma, osobenog društva i opštih vrednosti izuzetak i više liči na priču nego na praksu. Ali to ne daje pravo da se rasizam smatra kao nešto normalno. Jer on tu disocijaciju tera do krajnosti; odriče se nade u modernost u ime odbrane nacije koju u njenom kulturnom, pa čak i fizičkom, biću ugrožava invazija spoljne modernosti. Stoga, u središnjim nacijama, rasizam najčešće poprima ublažene oblike, ponekad čak i odbija da se prepozna. Zato što društvene grupe, najuznemirenije za svoju budućnost, najviše okrenute odbrambenim stavovima odbacivanja, ipak ostaju svesne prednosti svog položaja, bogatstva i snage koje im obezbeđuje savremena ekonomija. Nije retko, čak, ni videti iste osobe kako se oduševljavaju modernošću i pozivaju na dinamizam svoje nacije i odbacuju ono što im se čini da ugrožava njihov nacionalni identitet. Dva stava se često lako kombinuju, na primer kad se u Francuskoj na imigrante iz magrepskih zemalja prebacuju strahovanja koja u stvari izazivaju ekonomski uspesi Japana. Čist rasizam je redak, pogotovo u razvijenijim društvima, ali se rasistička dimenzija pojavljuje sve češće u svim onim grupama koje se istovremeno osećaju zaštićene i ugrožene modernošću.

U tom smislu pojam rasizma može se primeniti na druge zajednice a ne samo na narode i nacije. Može se govoriti o nekom *antifeminističkom* ili *antimladalačkom* rasizmu, kategorijama koje su tako često bile tretirane naturalizovanim ili desocijalizovanim terminima. Žene i deca bili su smatrani iracionalnim bićima, robovima svojih strasti, što znači svojih tela i svoje seksualnosti, nečistim bićima uprljanim menstrualnom krvlju ili masturbacijom. U savremenom društvu ta nečistota ne vezuje se više za status i posebne uloge, nego postaje inferiornost pa čak i pretnja. Posebno u srednjoj klasi koja teško ulazi u modernost gde joj mesto nikada nije osigurano. Iz analognih razloga, treba govoriti i o *antihomoseksualnom* rasizmu, kako to potvrđuje istrebljenje homoseksualaca, isto koliko i Jevreja, Čigana i Poljaka u nacističkim logorima, naročito u Aušvicu. Odbacivanje koje se odnosi na "prirodni" karakter njihovog ponašanja proklamovanog od mnogih homoseksualaca, ali objašnjavanog kulturološkim razlozima, može biti zbog raskida koji homoseksualnost čini s energetsom slikom savremenog društva jače nego verska osuda "protivprirodnog" ponašanja. Rasizam postoji svuda gde je jedna društvena

grupa definisana ne-društvenim terminima, prirodnom inferiomošću, i shvaćena kao pretnja principima i proizvodima civilizacije.

Niža rasa ili odbačeni

Da li ideje i akcije koje su se proširile u Francuskoj tokom poslednjih godina, pogotovo kroz Nacionalni front, nadilazeći uveliko njegove izborne granice, a koje su upravljene protiv imigranata, posebno protiv onih koji dolaze iz zemalja severne Afrike ili, šire, iz zemalja predominantnog islamskog uticaja, imaju veze s rasizmom i, ako je tako, kako to objasniti?

Podsetimo najpre na naš prvi zaključak. Ne postoji jasna podela između biološkog rasizma i rasizma u kulturi. Tekući jezik je to dobro zapazio pribegavajući sve češće reči *etnički* koja kombinuje te dve dimenzije. Činjenica da se pola veka posle nacističke politike istrebljenja Jevreja vrlo malo pominje niža ili viša rasa nije dovoljna da bi se reklo kako rasizma nema i kako je potpuno promenio prirodu.

Na drugom mestu, ovde izvedena opšta analiza o razdvajanju nacije od moderniteta kao glavnom objašnjenju rasizma, lako se primenjuje na slučaj Francuske iz osamdesetih godina. Francuski identitet, kao i engleski, izuzetno je snažan. No, taj identitet je neosporno ugrožen, koliko internacionalizacijom masovne kulture pod američkom dominacijom, toliko i rastućom ekonomskom ulogom transnacionalnih kompanija i Evropskom ekonomskom zajednicom. Više od polovine odluka koje donosi francuski parlament jesu činovi usaglašavanja s evropskim direktivama, i češće se vidi američka zastava ili natpisi na engleskom nego zastava ili francuske reči na odeći francuske dece. Ovo strahovanje nije nimalo veštačko i ono se snažnije oseća u Francuskoj nego u Nemačkoj, na primer, gde je nacionalna svest bila ograničavana odbacivanjem jedne još skore prošlosti i produženim istorijskim raslojavanjem germanstva – *Nemstva* – i nacionalne države – *Nemačke* – dok u Francuskoj odvajanje nacije i nacionalne države za većinu nije čak ni zamislivo. Vlade su zaredom to pokušavale da smire ulivajući Francuzima ideju da će Evropa biti neka vrsta uvećane Francuske. Ali kako integracija napreduje, strepnje bivaju sve jače, u isto vreme, uostalom, kao i nadanja onih koji računaju na evropsku integraciju da bi se učinio kraj blokadi francuskog društva hegemonijom države. Dosta se govori o unifikaciji svetskog društva da bi se osporilo kako se populizam, oslonjen na slabe ili ugrožene kategorije – na svim dohodovnim i obrazovnim nivoima – širi i često sadrži rasističku dimenziju. Nacio-

nalni front je zabeležio veliki uspeh u javnom mnjenju zato što je najjasnije dao rasističke konotacije populizmu koji se uvlači u sve oblasti javnog mnjenja.

Budući da su ova dva stava dosta lako uspostavljena, analiza treba da se skoncentriše na treći. Da li u francuskom društvu postoje prave etničke tenzije, i da li je rasizam, izvan ideologije, postao praksa? Da li se prisutni akteri definišu etničkom pripadnošću i svojim prezirom prema protivniku definisanim pripadnošću nižoj rasi? Sociološke ankete, koje se slažu sa svedočanstvima lokalnih edukatora, ukazuju dosta jasno, uprkos tome što nisu brojne, da mnogi incidenti, ponekad i ozbiljni, koji su se zbili u izolovanim i zapuštenim predgrađima, naročito oko Liona i Pariza, više dovode u pitanje *socijalne* aktore nego etničke grupe, mada je odnos mladih imigranata ili onih stranog porekla umešanih u incidente, visok. Pre je reč o mladim ljudima bez posla, ma kakvo bilo njihovo kulturno poreklo, nego o mladima stranog porekla. Ponašanja te mladeži kreću se između želje za integracijom do svesti o socijalnom odbacivanju. A zahtevi koji se najčešće čuju jesu borba protiv nezaposlenosti, okončavanje izolacije pojedinih četvrti i dijalog s vlastima. Ova populacija oseća se gurnuta u stranu i sumnjiva. Ova ponašanja nekvalifikovanih i siromašnih kategorija urbana organizacija pretvara u svest o odbačenosti. Velike stambene celine, sagrađene u vreme najveće ekonomske ekspanzije, najpre su dočekale najraznolikiju populaciju, a zatim, uz pomoć rastuće mobilnosti, mnogobrojne kategorije napustile su takve velike celine da bi se smestile u paviljone, stanove bliže centru grada, ili one koji su ukazivali na viši društveni nivo. Velike celine, ili neki delovi, postepeno su na taj način postali sklonište onih koji iz pojedinačnih ili kolektivnih, ekonomskih ili kulturnih razloga, nisu mogli da uđu u razučenu srednju klasu. Predstavnici reda, s policijom na čelu, stvorili su novu sliku defavorizovanih, kao sliku delinkvenata i marginalaca. Tako su se obrazovale zone društvenog i kulturnog isključivanja, unutar kojih su mladi ljudi bez posla, pretvoreni u stanovnike marginalnih četvrti, počeli da stižu svest o društvenoj odbačenosti, ono što je François Dube⁹ nazvao besnilom, u stvari etničkom svešću. Oni su se ponekad definisali po onome što jesu jer nisu mogli po onome što čine, budući da ih je masovna nestašica posla za mlade i nekvalifikovane držala izvan profesionalnog sveta. Ali ta etnička svest koja napreduje i koja se jasno ukazala povodom smrti mladih stanovni-

⁹ François Dubet, *La Galère: jeunes et survie - Galija: mladi i preživljavanje*, izd. Fayard, Pariz 1987.

ka predgrađa, ostaje ograničena. To će reći koliko je dubok raspon između svesti tih mladih, često inostranog kulturnog porekla, i ksenofobičnog i rasističkog pokreta koji ih razotkriva. Kod ovih prvih, poziv potrošačkom društvu je jak, kulturna asimilacija jasna – u govornom jeziku, oblačenju, pločama i kasetama koje se slušaju – tako da najveći problem čini zapravo odsustvo društvene integracije. Što se tiče “starih Francuza”, ta se kultura procenjuje kao neasimilativna i doživljava se kao pretnja. Taj raspon između svesti mladih, Francuza ili stranaca, i Francuza koji se osećaju ugroženi sve većim prisustvom neasimilovanih, nije prestao da raste, što pokazuje da rasizam prisutan u sadašnjoj francuskoj populaciji ne treba objašnjavati ponašanjem imigranata. Kako ne shvatiti da su ovi i Buri mnogo više kulturno asimilovani nego što su to bili njihovi očevi pre trideset godina, kad je ceo svet s naklonošću dočekivao tu neophodnu radnu snagu i kad niko nije izgledao šokiran njihovim najčešćim nepoznavanjem francuskog jezika i održavanjem običaja koji su slabili posle više decenija boravka u Francuskoj. Kako ignorisati posebno bitnu ulogu škole, naročito za devojke, koja s velikom odlučnošću teži njihovom uključivanju u francusko društvo? Imigracija u Sjedinjene Države krajem 19. veka, ili u Francusku posle Drugog svetskog rata, stvorila je populaciju društveno integrisanu ali kulturno neasimilovanu. U današnjoj Francuskoj, naprotiv, imigranti a sve više i deca emigranata, *asimilovani su kulturno, ali nisu integrisani društveno, a pogotovo ne profesionalno.*

Raspon je toliko veliki da je javno mnjenje nemoguće u potpunosti zavesti rasističkim izjavama. Kako zaboraviti na prisustvo društvenih problema koji pogađaju isto toliko i prave Francuze po poreklu koliko i nove Francuze i strance? Ali ako politika aktivne društvene integracije ne dela dovoljno brzo, onda se može predvideti “amerikanizacija” francuskog društva, to jest poplava “zajednica” i svesti o etničkoj pripadnosti, koja će stvoriti nepremostive barijere i direktno rasističko odbacivanje grupa obeleženih kao niže, crnaca onamo, a Arapa i posebno Alžiraca, ovde. Ova integraciona politika ne sastoji se samo u tome da se poboljša zaposlenost i da se razvija lokalna demokratija, što su dva veoma važna cilja; ona se isto toliko sastoji i u tome da se francuskoj naciji vrati vera u budućnost, boreći se protiv razdvajanja nacije i modernosti.

Za borbu protiv rasizma

To vodi zaključku koji prevazilazi okvire Francuske. I tradicionalna društva, zasnovana na partikularizmu, spoznala su specifične oblike odbacivanja smatrajući

drugog varvarinom, divljakom ili bezbožnikom. Ali tek u savremenom društvu, koje nastoji da se ujedini, ukazuje se nejednakost i njegov ekstremni oblik, prirodna nejednakost, kao biološka inferiornost i nepremostiva kulturološka distanca. Pogrešno je, čak i opasno verovati da će se jačanjem savremenog duha i njegovog univerzalizma stati na kraj odbacivanjima, segregaciji i rasizmu. Savremeno društvo ima izuzetan integrativni kapacitet i – ne uprkos tome nego upravo zahvaljujući tome – ono odbacuje više nego društva koja su funkcionisala na sistemima garantovanih i neslednih razlika i hijerarhija. Danas se većini čini da postoji samo *one best way* i da ceo svet čini jedno društvo u kojem su nejednakosti uglavnom ekonomske. Oni koji su verovali u neki drugi sistem osim u slobodno ekonomsko, političko i kulturno tržište, liče na nekog ko je samo kasnio u trci u kojoj svi učestvuju. Rezultat tog ujedinjenja je dvostruk.

S jedne strane, ogromno širenje svetske srednje klase, to jest generalizovana potrošnja materijalnih i simboličnih dobara koja imaju vrlo veliku, dugo potcenjivanu, sposobnost prodora u društvo i najrazličitije društvene kategorije. Tako odbrana kulturnih specifičnosti izgleda veštačka u svetu gde ljudske grupacije koje ne učestvuju u svetu velike internacionalizovane potrošnje predstavljaju samo beznačajnu manjinu svetske populacije. S druge strane, ojačavanje distance između sveta uključenih i sveta isključenih što predstavlja rastuću pretnju starim oblicima kulturne i društvene organizacije, posebno naciji i nacionalnoj državi. Dok se društvo i masovna kultura šire svuda istovremeno i na bezličan i na zavodljiv način, ugrožene grupe i odbačeni od sistema sukobljavaju se i, u nemogućnosti da se ujedine protiv masovnog društva koje ih sve privlači, okreću se jedni protiv drugih. "Stari Francuzi" optužuju imigrante, kao što srednja provincijalna američka klasa optužuje crne ili Hispanoamerikance, i u ovom svetu u kojem progres i masovna kultura izgledaju izdvojeni iz tradicionalnih okvira i iz svake volje i od svake političke kontrole, svaka od ovih grupa definiše onu drugu, ali i sebe samu, terminima bića a ne delanja, terminima kulturne tradicije i genetskim poreklom umesto terminima ekonomske, društvene i političke istorije.

Što je, kako to hoće liberalni model, naš svet više pod dominacijom bezličnih snaga interesa i trgovinske potražnje, tim su efikasnije snage koje čoveka oslobađaju starih i ograničenih oblika društvene integracije, uz egzaltiranost razmene i potrošnje, jača traganje za ličnim i kolektivnim identitetom što odvodi do netolerancije i odbacivanja svega što se pojavljuje kao pretnja tom identitetu. U ovom svetu u kojem se

odeljuju ne samo modernost i nacija, nego i, šire, ekonomska razmena i razne kategorije aktera, tehnička nezaposlenost i neprestana varijabilnost tržišta nastoje da koegzistiraju sa kvaziprirodnom stabilnošću francuske kulture.

Neki su u iskušenju da se vrate unazad, da ponovo uspostave suverenitet nacionalne države koja je takođe bila konkretna teritorija na kojoj se razvila socijaldemokratska politika društvene i nacionalne integracije. Zaludan trud. San iz prve polovine 20. veka je ispario i mi danas doživljavamo ekstremno razlaganje ekonomije i kulture. Toliko ekstremno da ekonomija više nije ništa drugo do tržište, pogotovo finansijsko, i da se kultura preobraća u prirodu. Ekstremni i oprirođeni rat bogova o kojem je govorio Veber kao o jednom licu savremenog sveta čije je drugo lice sekularizacija i trijumf liberalne ekonomije. Rasizam je samo jedan od ekstremnih oblika tog rasprskavanja savremenih društava. Isto toliko ekstreman koliko i razvoj finansijskih razmena koje naveliko prevazilaze ekonomsku razmenu dobara i usluga. Artificijelnosti ekonomske aktivnosti koja je jednim delom u porastu, odgovara naturalizacija kulture koja je jednim delom u porastu. Tržišta i etničke grupe stoje licem u lice, dok smo mi dugo verovali u integraciju ekonomije i kulture u jednu republiku. Rasizam se može ograničiti povećavanjem izgleda za društvenu integraciju i asimilaciju jednog većeg broja u društvo i masovnu kulturu. Ali opasno je verovati da bi takva akcija mogla u potpunosti da dosegne svoje ciljeve. To je ta dominirajuća ideologija par excellence, ideologija onih "in" koji misle da mogu da inkorporiraju sve one "out" stvarajući više bogatstva, pokazujući više tolerancije i adaptirajući se na fleksibilniji način svim promenama okruženja.

Treba ići obmutim pravcem, resocijalizovati svet stvarni, ponovo u svet znakova uvesti prisustvo smisla, to jest evidentnost mogućih i neophodnih društvenih i političkih izbora. Tek i jedino kada suprotstavljenost uključenih i isključenih bude zamenjena suprotstavljenošću *za* i *protiv*, pristalicama različitih politika i oblika društvene organizacije, kada naturalizacija društvenog stane nasuprot artificijalizaciji ekonomije, moći će i oni koji se definišu svojom rasom ili svojom etničkom pripadnošću to da budu istovremeno i na osnovu svoje istorije i na osnovu aktivnog učešća u ekonomskim promenama i političkim izborima.

Svi pozivi za otvoreno društvo vezani su – ma kakve bile njihove namere – za jedan svet u kojem stvarno odbacivanje proizvodi ne-društvenu naturalizovanu predstavu mnogobrojnih društvenih grupacija. Na

primer, zar pozivanje na univerzalističke i sekularizovane vrednosti Zapada ne vodi neposredno označavanju islama kao neasimilativne antisavremenosti, uprkos protestima zapadnjačkih stručnjaka za islam koliko i populacije koje se to tiče? Zar nije danas jedno od osnovnih ideoloških utemeljenja rasizma upravljenog protiv Arapa koji otelovljuju kulturološku pretnju njihovo osporavanje prividno zdravog integriteta?

Žestina kojom su, nedavno, intelektualci i političari denuncirali tri mlade muslimanke koje su u školi htele da zadrže svoje muslimanske zarove, što je odbio direktor ustanove, može da se ukaže kao sveti gnev koji razobličuje talas partikularizama i netolerancije i spasava laicizam manevara integrističkih grupa. Ali ima mesta zabrinutosti zbog malog poverenja koje ti ekstremisti laicizma poklanjaju školi, kao da se progres razuma može ostvarivati samo razaranjem vere, tradicije i pripadnosti. Republikanski elitizam, tako često stavljan u službu uvođenja tutorstva nad kategorijama koje su procenjene kao iracionalne, nad ženama, decom, radnicima, kolonizovanim, može se shvatiti kao jedno apsolutno odeljivanje sveta razuma kojem navodno pripadaju najnaprednije nacije, od sveta verovanja i fantazmi kojem pripadaju nerazvijeni narodi, čime se otvaraju vrata rasizmu koji, javljajući se najpre kao kulturni, vodi pravo u apsolutno odbacivanje i to u ime civilizacije, i dalje, pravoj naturalizaciji društvenog života.

Borba protiv rasizma ne može se sastojati u proklamovanju univerzalističkih principa koji su samo svetla strana jedne slike društva, čija je mračna strana rasizam, već se mora rekonstruisati politički i društveni prostor, to jest svest o izgledima i mogućnostima određene populacije da izabere svoju budućnost kombinujući kulturni identitet s ekonomskom efikasnošću. Ovo novo udruživanje nacije, ili svakog drugog kolektiviteta i progressa može se obaviti samo razvojem bazične demokratije naslonjene na stvarnu borbu protiv svih sila dualizacije i segregacije. Pripadništvo jednom društvu, jasnost političkih izbora i, prema tome, interesnih sukoba u tom društvu, povećanje političkog učešća: u kombinaciji te tri orijentacije kolektivnog delovanja leži mogućnost efikasne borbe protiv rasizma. Demokratija, ima već jedan vek, za glavni teren svoje primene uzimala je podelu dobiti nastalu iz ekonomskog rasta. Danas je njen glavni ulog društvena integracija. Što nije nešto sasvim drugo, jer je tajlorizovani radnik (sistem naučne organizacije rada po američkom inženjeru Frederiku Vinslovu Tajloru – prim. prev.) bio viđen kao mašina, ljudski motor, i bio je, znači, desocijalizovan, naturalizovan, što je glavna operacija rasizma. Ali danas nije reč samo o radu u

društvu čiji su svi aspekti poremećni ubrzanim promenama. Zato se sudbina demokratije odlučuje manje u preduzećima nego u gradovima, manje u profesionalnom nego u svakodnevnom životu, manje u vremenu nego u prostoru. Ta globalizacija, u stvari, iznosi na jasniju svetlost rasizam koji je bio latentan u eksploataciji radničke klase. Prioritet treba da bude dat razvoju lokalne demokratije. Neke zemlje dale su imigranti-ma pravo glasa na lokalnim izborima. Francusko mnjenje još se odupire toj meri koja se čini dobro prilagođena problemima koje treba rešavati. Stanovnici zapuštenih četvrti moraju se bar čuti i primeniti svoj uticaj da bi se smanjila izolovanost njihovih stambenih celina. U stvari, u tom okviru četvrti ili grada moguće je bilo da se ubrza transformacija društvenih problema u etnički problem, bilo da se, suprotno tome, limitiraju ksenofobične i rasističke presije time što bi se vratio prioritet problemima društvene integracije, posebno kad je reč o mladima koji nemaju zaposlenje.

Neki će kritikovati opširnu definiciju rasizma koja je ovde data. Ali biti uznemiren samo referencama eksplisnim za neku nižu rasu, značilo bi ciljati na staromodni rasizam što bi bilo opasno, a on je značio odbacivanje jednog naroda koji se smatra pretnjom za "civilizovanu" naciju. Zato treba zameniti tu protivurečnost civilizacije i varvarstva uviđanjem internih sukoba jednog društva u promenama, čime apsolutno odbacivanje može da bude zamenjeno ograničenim sukobima i čime bi se našli politički izrazi koji ne bi uništavali ni reprezentativne ustanove ni istorijski identitet jedne nacije. Reorganizacijom društvenih konflikata biće ograničeno nasilje u kojem je rasizam jedan od njegovih najopasnijih oblika.

(S francuskog preveo Đorđe Dimitrijević)
